

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КРЕТ ГАЛИНА РОМАНІВНА

УДК 343.141/143:006.032(477)

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-
ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Басай Віктор Давидович,
Європейський університет,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
Шило Ольга Георгіївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності

доктор юридичних наук, професор
Кучинська Оксана Петрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики

доктор юридичних наук, професор
Подобний Олександр Олександрович,
Міжнародний гуманітарний університет,
завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики

Захист відбудеться «___» _____ 2020 р. о ____ годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного
університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса,
вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці
Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою:
65009, м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «___» _____ 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Лагутіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Основним пріоритетом зовнішньої політики України є європейська інтеграція в різних сферах суспільного життя. Неодмінну умову її здійснення становить запровадження у вітчизняне законодавство, у тому числі й кримінальне процесуальне, та неухильне дотримання визнаних європейським співтовариством прав та основоположних свобод людини.

Визнавши людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні та проголосивши утвердження і забезпечення прав і свобод людини головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України), вітчизняний законодавець істотну увагу присвятив удосконаленню законодавства з урахуванням міжнародних стандартів прав людини. У сфері кримінального процесу вони значною мірою знайшли відображення в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), який ґрунтується на положеннях низки міжнародно-правових актів, зокрема Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), а також на практиці міжнародних судових інституцій, юрисдикція яких визнана Україною, зокрема Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Покладення законодавцем в основу чинного КПК України міжнародних стандартів прав людини зумовило перегляд традиційних для вітчизняного кримінального процесу підходів до кримінального процесуального доказування. Так, у ньому, на відміну від КПК України 1960 року, знайшла нормативне закріплення значна частина міжнародних стандартів доказування, відображених у Конвенції та сформованих у практиці ЄСПЛ.

Їх вагоме значення в забезпеченні прав та основоположних свобод зумовлює необхідність дослідження системи міжнародних стандартів доказування в цілому та змісту кожного з них зокрема. Так, у п. 5.9 Стратегії реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 – 2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015, одним із заходів, спрямованих на удосконалення процесуального забезпечення справедливості і права на захист під час кримінального провадження, визначається формалізація стандартів доказування для більшої зрозумілості та передбачуваності процесуального законодавства і відповідної практики. Оскільки міжнародні стандарти доказування, з огляду на формування переважної більшості з них у практиці ЄСПЛ шляхом тлумачення Конвенції, є динамічним правовим явищем, вирішення завдання щодо їх формалізації зумовлює необхідність постійного вивчення його практики та напрацювання змін і доповнень до КПК України.

Поряд з кримінальним процесуальним законодавством, міжнародним стандартам прав людини повинна відповідати сформована на його основі слідча та судова практика. На сьогодні міжнародні стандарти доказування,

закріплені нормами КПК України, знаходять широке застосування у практиці національних органів досудового розслідування та судів. Однак її дослідження дозволяє виявити низку недоліків, пов'язаних як з неправильним тлумаченням і застосуванням частини з них, так і з незастосуванням окремих міжнародних стандартів доказування, які хоча й напрацьовані у практиці ЄСПЛ, але не знайшли нормативного закріплення в КПК України.

У теорії кримінального процесуального доказування поняття «міжнародні стандарти доказування» є відносно новим, у зв'язку з чим його впровадження у вітчизняний кримінальний процес викликало жваву дискусію серед учених-процесуалістів, зумовлену, з одного боку, потребою в чіткому розумінні їх поняття, сутності та системи, а з іншого, – необхідністю їх узгодження з національними правовими традиціями у сфері кримінального процесу.

Вагомий внесок у розробку поняття, сутності та системи стандартів доказування, сфери і механізму їх застосування в ході кримінального провадження здійснили В.Д. Басай, В.В. Вапнярчук, І.В. Гловюк, В.О. Гринюк, В.А. Завтур, І.П. Зінковський, О.В. Капліна, С.О. Ковальчук, О.П. Кучинська, В.І. Маринів, В.Т. Нор, А.А. Павлишин, М.А. Погорецький, О.О. Подобний, В.О. Попелюшко, Х.Р. Слюсарчук, А.С. Степаненко, В.В. Степаненко, О.М. Толочко, В.М. Трофименко, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та інші вітчизняні і зарубіжні вчені. Зокрема, комплексному дослідженню вказаної проблематики присвячені кандидатські дисертації Х.Р. Слюсарчук «Стандарти доказування у кримінальному провадженні» (м. Львів, 2017 р.) та А.С. Степаненка «Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні» (м. Одеса, 2017 р.).

Незважаючи на значну увагу науковців до проблематики стандартів доказування, значна кількість її теоретичних і практичних аспектів у теорії кримінального процесуального доказування на сьогодні досліджена недостатньо повно або характеризується дискусійними підходами до її розкриття. Так, фрагментарно дослідженими є питання щодо системи стандартів доказування, їх співвідношення з метою та межами кримінального процесуального доказування, а також з внутрішнім переконанням суб'єктів доказування. Стосовно окремих питань ученими наводяться різні, нерідко діаметрально протилежні підходи до їх вирішення. Зокрема, стандарти доказування здебільшого зводяться до стандартів доведеності, що призводить до істотного звуження науковцями їх системи і позначається на розкритті сфери їх застосування.

Поняття та правова природа міжнародних стандартів доказування, їх система і класифікація залишаються поза увагою вчених. Відсутність розробок, присвячених розкриттю сутності та системи міжнародних стандартів доказування, зумовила підвищений науковий інтерес до розробки трьох з них – «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом», внаслідок чого зміст і сфера застосування інших стандартів доказування практично не досліджується. У свою чергу, це негативно позначається на повноті відображення теорією кримінального процесуального доказування

проблематики, яка існує на сучасному етапі її розвитку, оскільки міжнародні стандарти доказування як правове явище є невід’ємною складовою її предмету.

Викладене зумовлює необхідність звернення до комплексного дослідження міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі України.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні концепції міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі України на основі комплексного аналізу проблем правотворчого та правозастосовного характеру, а також внесенні науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення КПК України.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання: встановити місце стандартів доказування в системі понятійно-категоріального апарату теорії кримінального процесуального доказування;

охарактеризувати систему та зміст стандартів доказування в законодавстві, судовій практиці і доктрині кримінального процесу країн англосаксонської правової системи;

на основі розробок вітчизняних вчених розкрити сутність стандартів доказування у кримінальному процесі України, надати авторське визначення їх поняття й охарактеризувати систему;

розкрити сутність міжнародних стандартів доказування, охарактеризувавши притаманні їм ознаки, і надати авторське визначення їх поняття;

з’ясувати місце міжнародних стандартів доказування в системі стандартів справедливого правосуддя;

виокремити критерії класифікації міжнародних стандартів доказування, визначити та охарактеризувати їх види;

узагальнити міжнародні стандарти формування належних доказів і з’ясувати стан їх нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України;

охарактеризувати міжнародні стандарти формування допустимих доказів і розкрити стан їх нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України;

узагальнити міжнародні стандарти формування достовірних доказів і з’ясувати стан їх нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України;

охарактеризувати міжнародні стандарти формування достатньої сукупності доказів і розкрити стан їх нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України;

визначити зміст міжнародного стандарту доказування «обґрунтована підозра», з'ясувати стан його нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України;

розкрити зміст міжнародного стандарту доказування «достатня підстава», охарактеризувати стан його нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України;

розглянути зміст міжнародного стандарту доказування «поза розумним сумнівом», стан його нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України;

розробити науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України з урахуванням міжнародних стандартів доказування.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у ході кримінального процесуального доказування.

Предметом дослідження є міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Дисертація ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, обраних із урахуванням мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Історико-правовий метод використовувався у ході дослідження генези розвитку міжнародних стандартів доказування і теоретичних уявлень про них (підрозділи 1.1, 2.1). Порівняльно-правовий метод дозволив розкрити систему і зміст стандартів доказування, закріплених у законодавстві та напрацьованих у судовій практиці і доктрині кримінального процесу країн англосаксонської правової системи (пункт 2.1.1), встановити відповідність стандартів доказування, передбачених КПК України і напрацьованих у вітчизняній практиці, міжнародним стандартам доказування, які закріплені в міжнародно-правових актах і сформовані у практиці міжнародних судових інституцій, а також встановити можливість урахування позитивного досвіду в процесі подальшого вдосконалення системи та змісту стандартів доказування у вітчизняному кримінальному процесуальному законі (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2, 4.3). Застосування системно-структурного методу забезпечило розмежування стандартів доказування та стандартів доказаності (підрозділ 1.3), встановлення місця міжнародних стандартів доказування в системі стандартів справедливого правосуддя (підрозділ 2.3) та здійснення класифікації міжнародних стандартів доказування (підрозділ 2.4). Звернення до структурно-функціонального методу дозволило визначити функціональне призначення міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі України (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2, 4.3). За допомогою формально-юридичного методу сформульовано визначення понять «стандарти доказування», «міжнародні стандарти доказування», «міжнародні стандарти справедливого правосуддя», «обґрунтована підозра», «достатня підстава»,

«поза розумним сумнівом» (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 4.1, 4.2, 4.3) та інших понять, авторське визначення яких наводиться у дисертації. Соціолого-правовий метод використовувався під час дослідження емпіричної бази, проведення анкетування та аналізу його результатів (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2, 4.3). Метод теоретико-правового моделювання дозволив сформулювати та обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України з урахуванням міжнародних стандартів доказування (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.3).

Нормативну основу дисертації становлять: Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інші міжнародно-правові акти, акти кримінального процесуального законодавства України і деяких зарубіжних держав.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних вчених у галузі загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, логіки, кримінального процесуального та міжнародного права.

Емпіричну базу дослідження становлять: рішення ЄСПЛ, Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, результати проведеного узагальнення судової практики, у ході якого опрацьовано понад 1000 судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, результати анкетування 123 суддів, 95 прокурорів, 108 адвокатів і 82 науково-педагогічних працівників усіх регіонів України (усього 408 респондентів).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні кваліфікаційною науковою працею, в якій розроблено й обґрунтовано концепцію міжнародних стандартів доказування у вітчизняному кримінальному процесі.

За результатами проведеного дослідження сформульовані такі найважливіші положення, що містять наукову новизну:

вперше:

на основі системного аналізу визначено такі ознаки міжнародних стандартів доказування, як об'єктивність, соціальну зумовленість, динамічність, системність і загальнообов'язковість, охарактеризовано зміст кожної з них, на підставі чого наведено авторське визначення поняття «міжнародні стандарти доказування»;

виокремлено конвенційний та інституційний механізми формування міжнародних стандартів доказування й обґрунтовано, що перший утворюють положення міжнародно-правових актів, які закріплюють міжнародні стандарти прав людини у сфері здійснення кримінального судочинства, а другий становить практика міжнародних судових інституцій, які створені та функціонують на основі міжнародних договорів;

з урахуванням змісту кримінального процесуального доказування обґрунтовано доцільність здійснення класифікації міжнародних стандартів доказування за критерієм їх функціонального призначення на дві групи: стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих і

достовірних доказів та стандарти формування рівня переконання, необхідного для ухвалення відповідного процесуального рішення, а також обґрунтовано їх поділ у межах кожної із запропонованих груп;

розкрито зміст напрацьованих у практиці ЄСПЛ міжнародних стандартів формування належних доказів, на підставі чого узагальнено їх систему, а також досліджено стан їх нормативного закріплення і застосування у кримінальному процесі України та обґрунтовано доцільність нормативного закріплення обов'язків суду встановити належність доказів, які подаються стороною захисту або про отримання яких нею заявлено клопотання, а у випадку відмови стороні захисту в дослідженні доказів, які подаються нею, або в задоволенні клопотання про їх отримання (у разі встановлення їх неналежності) – навести мотиви відмови у судовому рішенні;

узагальнено міжнародні стандарти формування допустимих доказів і на основі дослідження стану їх нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України, обґрунтовано їх відповідність критеріям визнання доказів недопустимими внаслідок їх отримання з істотним порушенням закріплених у Конвенції основоположних прав і свобод людини та/або процесуального порядку їх отримання, а також доведено необґрунтованість визнання недопустимими доказів з підстави їх отримання неуповноваженим суб'єктом за відсутності істотного порушення норм кримінального процесуального закону;

доведено доцільність обов'язкового залучення до участі в обшуку та огляді житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, у випадку неявки для участі в їх проведенні представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не менше двох понятих, які мають юридичну освіту та стаж роботи в галузі права не менше двох років;

з урахуванням норм кримінального процесуального закону та практики Верховного Суду (далі – ВС) визначено критерії, які підлягають урахуванню судами у ході вирішення питання про допустимість/недопустимість доказів у кримінальному провадженні та відображають істотність допущеного порушення норм кримінального процесуального закону, значимість доказу для встановлення обставин, що становлять предмет доказування, позицію сторін кримінального провадження стосовно його допустимості та наслідки визнання доказу недопустимим, у тому числі в контексті вимог до судового рішення;

розкрито зміст сформованих у практиці ЄСПЛ міжнародних стандартів формування достовірних доказів та узагальнено їх систему, а також розкрито стан нормативного закріплення та застосування цих стандартів доказування у кримінальному процесі України, на основі чого доведено, що їх переважна більшість знайшла пряме закріплення у нормах кримінального процесуального закону або опосередковано впливає з їх змісту;

з урахуванням напрацьованих у практиці ЄСПЛ стандартів використання показань відсутніх свідків і показань з чужих слів та на основі узагальнення

норм вітчизняного кримінального процесуального закону виокремлено коло достатніх урівноважуючих факторів, у тому числі процесуальних гарантій для сторони захисту, здатних забезпечити справедливу та належну оцінку достовірності показань свідків, потерпілих, наданих під час досудового розслідування в судовому засіданні з підстав і в порядку, визначених ст. 225 КПК України, та показань з чужих слів;

розкрито зміст сформованих у практиці ЄСПЛ міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів та узагальнено їх систему, а також досліджено стан нормативного закріплення і застосування цих стандартів доказування у кримінальному процесі України та констатовано притаманність вітчизняному кримінальному процесу стандарту доказування «жоден доказ не має наперед встановленої сили»;

з урахуванням норм кримінального процесуального закону та практики ВС виокремлено критерії, які характеризують стандарт доказування «поза розумним сумнівом» і відображають обов'язок сторони обвинувачення довести перед судом винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, встановлюють вимоги до версії сторони обвинувачення та її перевірки, закріплюють обов'язок сторони обвинувачення спростувати версію сторони захисту та обов'язок суду ухвалити виправдувальний вирок у разі недоведення поза розумним сумнівом винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення;

вдосконалено:

доктринальне визначення поняття «стандарт доказування» за рахунок врахування в ньому їх ознак, до яких запропоновано віднести об'єктивність, соціальну зумовленість, динамічність, системність і загальнообов'язковість;

на основі аналізу класифікаційних критеріїв, використовуваних для поділу міжнародних правових стандартів і стандартів доказування, визначено коло критеріїв класифікації міжнародних стандартів доказування, до яких віднесено: територію дії; суб'єкт встановлення; коло адресатів; ступінь визначеності змісту та порядок кримінального провадження, а також виокремлено види міжнародних стандартів доказування за кожним із цих критеріїв;

класифікацію підстав визнання доказів недопустимими, зокрема запропоновано здійснювати їх поділ на три групи: отримання доказів внаслідок істотного порушення прав та свобод людини; отримання доказів внаслідок інших істотних порушень норм кримінального процесуального закону; допущення істотних порушень норм кримінального процесуального закону, які не пов'язані з отриманням доказів;

доктринальне визначення стандарту доказування «обґрунтована підозра» і теоретичні підходи до визначення сфери його застосування, зокрема обґрунтовано доцільність використання зазначеного стандарту під час ухвалення рішення про застосування лише таких заходів забезпечення кримінального провадження, як тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасове відсторонення

судді від здійснення правосуддя, арешт майна у випадках, передбачених пунктами 3 і 4 ч. 2 ст. 170 КПК України, затримання особи, запобіжні заходи;

доктринальне визначення стандарту доказування «достатня підстава» і теоретичні підходи до визначення сфери його застосування. Зокрема обґрунтовано доцільність використання вказаного стандарту під час ухвалення слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом у межах їх компетенції низки проміжних процесуальних рішень під час кримінального провадження, а саме: про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; проведення обшуку осіб, які перебувають у житлі чи іншому володінні; надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; можливість використання інформації, отриманої в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії, в іншому кримінальному провадженні; продовження строку досудового розслідування; проведення експертизи у випадках, визначених п. 3 ч. 2 ст. 332 КПК України; поміщення особи, передбаченої ст. 498 КПК України, у приймальник-розподільник для дітей;

доктринальне визначення поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом» і теоретичні підходи до визначення сфери його застосування, зокрема запропоновано розширити її за рахунок використання цього стандарту під час оцінки доказів для визначення встановленості всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;

дістало подальшого розвитку:

доктринальні підходи щодо термінології, використовуваної для позначення стандартів доказової діяльності суб'єктів доказування, за рахунок встановлення співвідношення термінів «доказування», «доведення», «доказаність» і «переконання», а також місця стандартів доказування у системі понятійно-категоріального апарату теорії кримінального процесуального доказування;

теоретичні розробки щодо системи і змісту стандартів доказування у кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи, зокрема на основі праць вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства Сполученого Королівства, Сполучених Штатів Америки (далі – США), Канади, Австралії, Нової Зеландії та сформованої судової практики розкрито систему стандартів доказування в кожній з цих країн, охарактеризовано їх зміст з урахуванням поділу на основні, проміжні та допоміжні;

наукові погляди щодо змісту права на справедливий судовий розгляд, зокрема з урахуванням положень Конвенції та практики ЄСПЛ запропоновано авторський підхід до виокремлення елементів цього права, які за своїм змістом є міжнародними стандартами справедливого правосуддя, а також визначено ті з них, які перебувають у взаємозв'язку з міжнародними стандартами доказування;

доктринальні підходи до врахування у вітчизняному кримінальному процесуальному законі міжнародних стандартів формування допустимих доказів, зокрема обґрунтовано доцільність дотримання відповідних

процедурних гарантій відмови у відкритті матеріалів кримінального провадження, у тому числі секретних;

теоретичні розробки щодо визнання недопустимими доказів, отриманих унаслідок провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину, зокрема з урахуванням практики ЄСПЛ запропоновано поширити цю підставу на випадки отримання доказів внаслідок проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій та визнати суб'єктами провокації (підбурювання) слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу й особу, яка діє за їх згодою або вказівкою;

визначення змісту міжнародних стандартів доказування «обґрунтована підозра» та «достатня підстава» шляхом узагальнення критеріїв, якими характеризується кожен з них у практиці ЄСПЛ, а також міжнародного стандарту доказування «поза розумним сумнівом» з урахуванням його функціональної спрямованості та автономного значення у доказуванні;

доктринальне визначення змісту стандарту доказування «достатня підстава» за рахунок узагальнення напрацьованих у практиці ЄСПЛ підстав, достатніх для ухвалення національними судами рішень про затримання, взяття під варту та продовження строків тримання під вартою, й обставин, які підтверджують їх наявність;

теоретичні підходи щодо прийнятності стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у вітчизняному кримінальному процесі, зокрема встановлено його відповідність меті кримінального процесуального доказування та можливість узгодження цього стандарту з внутрішнім переконанням судді.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем кримінального процесуального доказування (Акт Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» від 03.06.2020 р.);

правотворчій діяльності – для вдосконалення КПК України з урахуванням міжнародних стандартів доказування (Лист Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 01.07.2020 р. № 04-27/12-2020/91835);

правозастосовній діяльності судів – під час вивчення судової практики і підготовки рекомендаційних роз'яснень судам нижчого рівня (Акт Касаційного кримінального суду у складі ВС від 09.06.2020 р. № 322/0/158-20);

навчальному процесі – при підготовці навчальних програм і лекцій, проведенні різних видів занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теорія доказів», «Актуальні проблеми кримінального процесу» та інших (Акт Національного університету «Острозька академія» від 17.06.2020 р., Акт Приватного вищого навчального закладу «Університет Короля Данила» від 03.06.2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Положення і висновки дисертації обговорювалися на міжкафедральному семінарі кафедри кримінального

процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності і кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» та на засіданні Південного регіонального наукового центру Національної академії правових наук України. Основні результати наукового дослідження оприлюднено на 13 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах і круглих столах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (м. Ужгород, 10-11 травня 2019 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми реформування кримінальної юстиції України» (м. Чернівці, 23-24 травня 2019 року); шостій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми» (м. Івано-Франківськ, 31 травня 2019 року); Міжнародній науковій конференції «ECHR's Jurisprudence in Digital Era» (м. Одеса, 31 травня – 01 червня 2019 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінальної юстиції» (м. Одеса, 26-27 червня 2019 року); VIII Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу» (м. Івано-Франківськ, 06 грудня 2019 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Одеса, 21-22 лютого 2020 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку» (м. Одеса, 13 березня 2020 року); V Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів» (м. Київ, 19 березня 2020 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Запоріжжя, 27-28 березня 2020 року); I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Роль інтеграційних процесів у формуванні національних правових систем» (м. Херсон, 10-11 квітня 2020 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави» (м. Одеса, 10-11 квітня 2020 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 44 публікаціях, у тому числі монографії, 17 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено Міністерством освіти України, 1 науковій статті в іншому періодичному виданні з юридичного напрямку, 6 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, тезах 13 доповідей і наукових повідомлень на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях та інших наукових заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають чотирнадцять підрозділів, які містять шістнадцять пунктів, висновків, списку використаних джерел

(852 найменування) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 530 сторінок, з яких основний текст – 402 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, охарактеризовано їх практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дисертації, публікації за темою дослідження, структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи дослідження міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі» складається з трьох підрозділів і присвячений розкриттю стану наукової розробленості їх проблематики у доктрині кримінального процесу, визначенню методологічних основ дослідження та встановленню місця стандартів доказування в системі понятійно-категоріального апарату теорії кримінального процесуального доказування.

У **підрозділі 1.1. «Наукова розробленість проблематики міжнародних стандартів доказування в доктрині кримінального процесу»** встановлено, що вони значною мірою ґрунтуються на судовій практиці та доктринальних підходах, сформованих у країнах англосаксонської правової системи, що зумовлено прецедентним характером права цих країн. Визначальний вплив на їх формування та подальше впровадження у кримінальний процес країн романо-германської правової системи здійснило загальне визнання і проголошення прав та основоположних свобод людини і громадянина в міжнародно-правових актах і створення міжнародних судових інституцій, зокрема Міжнародного кримінального суду та ЄСПЛ. Встановлено, що наукові дослідження змісту цих прав послугували основою для розробки проблем систематизації міжнародних стандартів справедливого правосуддя та їх впровадження в практику національних судів, для узагальнення на основі практики ЄСПЛ міжнародних стандартів у сфері доказування у кримінальних справах, а також визначено основні напрями наукових досліджень теоретичних і практичних аспектів проблематики міжнародних стандартів доказування.

Доведено, що теоретичним підґрунтям дослідження міжнародних стандартів доказування є наукові розробки, присвячені проблематиці стандартів доказування, які здійснюються за такими основними напрямами: 1) дослідження процесу їх становлення у кримінальному процесуальному законодавстві, судовій практиці та доктрині; 2) розкриття поняття, сутності та змісту окремих стандартів доказування і визначення сфери їх застосування в слідчій та судовій практиці; 3) порівняльно-правове дослідження поняття, змісту та системи стандартів доказування у кримінальному процесі країн англосаксонської та романо-германської правових систем.

Обґрунтовано, що необхідність забезпечення комплексного характеру дослідження міжнародних стандартів доказування зумовлює визначення таких основних його напрямів: 1) розкриття поняття, сутності та системи стандартів доказування як теоретичної основи дослідження міжнародних стандартів доказування; 2) дослідження сутності міжнародних стандартів доказування та визначення їх поняття; 3) розкриття системи міжнародних стандартів доказування та здійснення їх класифікації за різними критеріями; 4) визначення стану нормативного закріплення міжнародних стандартів доказування у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та їх застосування в практиці національних судів; 5) встановлення ефективності нормативного закріплення міжнародних стандартів доказування та розробка шляхів удосконалення КПК України у частині визначення їх системи і змісту.

У **підрозділі 1.2. «Методологічні основи дослідження міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі»** обґрунтовано, що методологію їх дослідження складають: 1) загальні філософсько-світоглядні підходи (діалектичний і системний, які становлять основу їх дослідження, та інші: генетичний, синергетичний, антропологічний, аксіологічний, герменевтичний, функціонально-інструментальний, діяльнісний, цивілізаційний, спрямовані на поглиблене розкриття окремих теоретичних і практичних аспектів проблематики міжнародних стандартів доказування); 2) загальні принципи наукового пізнання (методологічного плюралізму, єдності історичного та логічного, поєднання теорії і практики); 3) методи наукового пізнання: а) загальнонаукові (логічний, історичний, системно-структурний і структурно-функціональний); б) конкретно-наукові (формально-юридичний, порівняльно-правовий, соціолого-правовий методи, методи теоретико-правового моделювання і теоретико-правового прогнозування).

З'ясовано, що у своїй сукупності вказані підходи, принципи і методи характеризуються притаманністю їм системних властивостей. Методологія дослідження міжнародних стандартів доказування, з огляду на постійний розвиток науки кримінального процесуального права та інших наук, методологічні розробки яких використовуються в ній, зміни у врегулюванні відносин у кримінальному процесуальному законодавстві та потреби судової практики, характеризується динамічними властивостями.

Доведено, що поряд з методологією, методологічними основами дослідження міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі охоплюється методика дослідження, яка дозволяє визначити послідовність застосування загальних філософсько-світоглядних підходів, загальних принципів і методів наукового пізнання в ході його проведення, здійснити перевірку отриманого наукового знання про них та його впровадження в правотворчу, правозастосовну, науково-дослідну діяльність і навчальний процес.

У **підрозділі 1.3. «Стандарти доказування в системі понятійно-категоріального апарату теорії кримінального процесуального доказування»** розкрито етимологічне розуміння поняття «standards of

prooф» в кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи і встановлено, що притаманність поняттю «prooф», покладеному в його основу, декількох значень (доказування, доказаність і докази) призвела до неоднозначності термінології, використовуваної для позначення стандартів доказової діяльності суб'єктів доказування у вітчизняному кримінальному процесі. На основі аналізу етимологічного, семантичного, гносеологічного та психологічного аспектів розуміння термінів «доказування», «доведення», «доказаність» і «переконання», обґрунтовано необхідність доктринального розмежування понять «стандарті доказування» та «стандарті доказаності».

Відзначено доцільність відображення в понятті стандартів доказування двох аспектів: 1) покладення в його основу поняття «доказування», у зв'язку з чим під час визначення їх дефініції та розкриття системи потрібно враховувати нормативний зміст останнього; 2) їх застосування в ході оцінки доказів, яка являє собою безперервний і триваючий процес, що здійснюється на всіх етапах досудового розслідування та судового розгляду і передбачає встановлення суб'єктами доказування їх належності, допустимості, достовірності та достатності (ч. 1 ст. 94 КПК України). З урахуванням цього вказано, що стандарти доказування повинні виокремлюватися стосовно формування доказів, у тому числі їх оцінки за всіма критеріями, вказаними у ч. 1 ст. 94 КПК України.

З'ясовано, що поняття «стандарті доказаності» ґрунтується на понятті «достатність доказів» і відображає систему визначених нормами кримінального процесуального закону та сформованих у судовій практиці правил, які дозволяють суб'єкту доказування сформувати на основі наявної сукупності достатніх доказів рівень переконання, необхідний для прийняття відповідного процесуального рішення.

Обґрунтовано, що стандарти доказування тісно взаємопов'язані з внутрішнім переконанням суб'єктів доказування: вони формують у суб'єкта доказування впевненість у доведеності всіх обставин кримінального провадження, які підлягають встановленню для прийняття відповідного процесуального рішення, за допомогою належних, допустимих і достовірних доказів та рівень внутрішнього переконання щодо їх достатності, необхідний для ухвалення цього рішення.

Оскільки стандарти доказування вказують на сукупність умов, дотримання яких у конкретних кримінальних процесуальних правовідносинах забезпечує ухвалення законного й обґрунтованого процесуального рішення, встановлено, що вони не можуть ототожнюватися з межами доказування, які визначають обсяг дослідження предмета доказування в цілому та кожної з обставин, що охоплюються ним.

Другий розділ «Теоретико-правові основи визначення правової природи і системи міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі» складається з чотирьох підрозділів і присвячений дослідженню наукових підходів до визначення їх поняття, розкриття сутності та здійснення класифікації.

Підрозділ 2.1. «Стандарти доказування як теоретична основа формування концепції міжнародних стандартів доказування» включає два пункти, в яких досліджено систему та зміст стандартів доказування в кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи (Сполученого Королівства, США, Канади, Австралії і Нової Зеландії) та розкрито їх сутність і систему в кримінальному процесі України.

У пункті 2.1.1. *«Стандарти доказування в законодавстві, судовій практиці і доктрині кримінального процесу країн англосаксонської правової системи»* вказано на притаманність кримінальному процесу зазначених країн двох основних стандартів доказування: 1) «баланс ймовірностей» («перевага доказів»), зміст якого полягає в тому, що для ухвалення рішення суд повинен дійти переконання, що подія в цілому та окремі факти, які підлягають встановленню, більш імовірно мали місце, ніж ні; 2) «поза розумним сумнівом», зміст якого полягає в тому, що для ухвалення обвинувального вироку в суду на основі поданих стороною обвинувачення доказів повинен сформуватися рівень переконання в достовірності факту винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину, що виключає будь-які розумні сумніви.

Обґрунтовано, що система стандартів доказування в США включає проміжний стандарт – «зрозумілі та переконливі докази», зміст якого полягає в тому, що засуджений вправі довести свою невинуватість у вчиненні злочину шляхом надання зрозумілих і переконливих доказів – доказів, які створюють у присяжних необхідний рівень переконаності в його невинуватості, що не може бути у подальшому змінений під впливом інших доказів. Відзначено притаманність кримінальному процесу Канади схожого за змістом стандарту доказування – «доказ, що породжує розумний сумнів», якому водночас не надається характеру проміжного.

Розкрито зміст і сферу застосування інших стандартів доказування, які входять до їх системи у кримінальному процесі окремих країн англосаксонської правової системи, доведено їх допоміжний характер у вирішенні завдань кримінального процесу й обґрунтовано, що вони вимагають меншого ступеня ймовірності, ніж стандарти доказування, які підлягають застосуванню під час постановлення кінцевих процесуальних рішень, та, з урахуванням необхідного ступеня ймовірності, перебувають у тісному ієрархічному зв'язку.

У пункті 2.1.2. *«Поняття та система стандартів доказування в доктрині вітчизняного кримінального процесу»* обґрунтовано, що стандарти доказування характеризуються ознаками об'єктивності, соціальної зумовленості, динамічності, системності та загальнообов'язковості і розкрито зміст кожної з них.

На основі аналізу позицій вчених, присвячених дослідженню сутності та видів стандартів доказування у кримінальному процесі, з'ясовано, що наведеним ознакам відповідають лише «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом». Інші правила, які підлягають застосуванню в ході ухвалення процесуальних рішень і розглядаються вченими як стандарти доказування, не можуть бути віднесені до числа

останніх, оскільки або є необхідними складовими елементами стандарту доказування «достатня підстава» («розумно вважати» або «розумні/обгрунтовані підстави вважати», «вагоме переконання» чи «обгрунтоване припущення», «переконання за більшої вірогідності»), або підлягають застосуванню під час ухвалення процесуальних рішень, які не передбачають необхідності здійснення доказування («на перший погляд» чи «за зовнішніми ознаками явищ» чи «ймовірне припущення»), або за своєю сутністю є цивільно-правовими стандартами доказування, які не відповідають механізму кримінального процесуального доказування («баланс ймовірностей/переваги доказів» і «зрозумілі та переконливі докази»).

Доведено, що стандарти доказування «обгрутована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом» охоплюються поняттям «стандарти доказаності», що не дозволяє повно розкрити закріплену нормами кримінального процесуального закону та сформовану в судовій практиці систему стандартів доказування, яка ґрунтується на понятті кримінального процесуального доказування та повинна включати у себе стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів.

У підрозділі 2.2. «Поняття та сутність міжнародних стандартів доказування» обгрунтовано, що їх сутність підлягає встановленню за допомогою притаманних їм ознак, коло яких відповідає ознакам стандартів доказування, а зміст вимагає уточнення з урахуванням положень міжнародно-правових актів і практики міжнародних судових інституцій.

З'ясовано, що притаманна міжнародним стандартам доказування ознака об'єктивності полягає в тому, що вони закріплюються нормами міжнародного права та формуються в судовій практиці міжнародних судових інституцій, які створені і функціонують на основі міжнародних договорів. Ознака соціальної зумовленості відображає соціальні фактори, що лежать в основі міжнародних стандартів доказування: з одного боку, необхідність їх існування зумовлюється завданнями міжнародних судових інституцій, а з іншого, – вони мають узгоджуватися з міжнародними стандартами прав людини. Ознака динамічності вказує на їх послідовний розвиток і постійне вдосконалення за рахунок як розширення кола міжнародно-правових актів, так і напрацювань практики міжнародних судових інституцій. Ознака системності дозволяє відобразити їх тісний взаємозв'язок як між собою, так і з національними стандартами доказування. Як система правил доказування міжнародні стандарти доказування розкривають порядок формування належних, допустимих і достовірних доказів, достатніх у своїй сукупності для прийняття відповідного кримінального процесуального рішення. Ознака загальнообов'язковості підсилюється за рахунок обов'язковості як міжнародних договорів, ратифікованих Україною, так і судових рішень міжнародних судових інституцій, юрисдикція яких визнана Україною.

У підрозділі 2.3. «Міжнародні стандарти доказування в системі стандартів справедливого правосуддя» доведено, що міжнародні стандарти

справедливого правосуддя являють собою систему закріплених положеннями міжнародно-правових актів і сформованих у судовій практиці міжнародних судових інституцій правил, що забезпечують належне здійснення правосуддя на основі права на справедливий судовий розгляд з неухильним дотриманням загально визнаних прав людини.

З'ясовано, що міжнародні стандарти справедливого правосуддя, будучи елементами права на справедливий судовий розгляд, є основою для виокремлення міжнародних стандартів доказування. Останні охоплюються міжнародними стандартами справедливого правосуддя, розширюючи, конкретизуючи та уточнюючи їх зміст у частині формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та досягнення за результатами їх оцінки рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення.

Встановлено, що до числа міжнародних стандартів справедливого правосуддя, які перебувають у невід'ємному зв'язку зі стандартами доказування, належать: 1) розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом (зокрема, два його аспекти: безсторонність суду та його компетентність); 2) змагальність судового розгляду; 3) рівність сторін; 4) безпосередність дослідження доказів; 5) презумпція невинуватості; 6) вмотивованість судових рішень.

У підрозділі 2.4. «Класифікація міжнародних стандартів доказування» обґрунтовано доцільність здійснення їх поділу за такими критеріями: 1) територією дії: універсальні та регіональні; 2) суб'єктом встановлення: стандарти, що формуються в діяльності міжнародних організацій, і стандарти, що формуються в практиці міжнародних судових інституцій; 3) колом адресатів: загальні, які стосуються всіх суб'єктів кримінального процесуального доказування, та спеціальні, які стосуються окремих його суб'єктів; 4) ступенем визначеності змісту: абсолютно визначені та відносно визначені; 5) порядком кримінального провадження: стандарти доказування, які застосовуються під час здійснення кримінального провадження в загальному порядку, стандарти доказування, які використовуються в ході здійснення кримінального провадження в спрощених порядках, і стандарти доказування, які застосовуються під час здійснення кримінального провадження в особливих порядках; 6) функціональним призначенням: стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та стандарти формування рівня переконання, необхідного для ухвалення відповідного процесуального рішення.

Третій розділ «Міжнародні стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, їх нормативне закріплення та застосування у кримінальному процесі України» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджено їх систему, сформовану у практиці ЄСПЛ з урахуванням положень міжнародно-правових актів, а також охарактеризовано стан їх закріплення у вітчизняному законодавстві та практичного застосування.

Підрозділ 3.1. «Стандарти формування належних доказів» включає два пункти, в яких розкрито коло випадків, за яких ЄСПЛ звертається до оцінки доказів з точки зору їх належності, узагальнено напрацьовані ним міжнародні стандарти доказування, які забезпечують формування належних доказів, і досліджено стан їх нормативного закріплення у КПК України та використання в практиці національних судів.

У пункті 3.1.1. *«Система міжнародних стандартів формування належних доказів»* зазначено, що ЄСПЛ звертається до встановлення належності доказів у двох випадках: 1) у разі надання оцінки стверджуваному заявником порушенню права на справедливий судовий розгляд внаслідок недотримання національними судами передбаченого підпунктом «d» п. 3 ст. 6 Конвенції права обвинуваченого допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику та допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення, в його взаємозв'язку з п. 1 ст. 6 Конвенції; 2) в разі встановлення відсутності в судових рішеннях, ухвалених національними судами, висновків щодо належності доказів та підстав і мотивів визнання окремих доказів неналежними.

З'ясовано, що в першому випадку ЄСПЛ встановлює, чи було клопотання про допит свідка достатньо обґрунтованим і належним до суті обвинувачення, чи розглянули національні суди питання про належність показань свідка та чи навели вони достатні підстави для свого рішення не допитувати свідка в судовому засіданні, чи порушило рішення національних судів не допитувати свідка загальну справедливість судового розгляду. Досліджено правові позиції ЄСПЛ щодо змісту обов'язку національних судів забезпечити використання доказів для підтвердження достовірності чи недостовірності інших доказів.

Встановлено, що в другому випадку ЄСПЛ наголошує на необхідності відображення національними судами в ухвалюваних ними судових рішеннях оцінки доказів з точки зору їх належності шляхом наведення: 1) вказівки на докази, належність яких встановлена, та їх значимість для встановлення фактів/обставин кримінального провадження; 2) підстав і мотивів визнання наявних доказів неналежними; 3) підстав і мотивів відмови стороні захисту в поданні доказів або задоволенні клопотання про їх отримання. Водночас, з позиції ЄСПЛ, такий їх обов'язок не є абсолютним і в окремих випадках може зазнавати обмежень.

У пункті 3.1.2. *«Стандарти формування належних доказів у кримінальному процесі України»* на основі норм вітчизняного кримінального процесуального закону та теоретичних підходів досліджено зміст належності доказів і виокремлено низку аспектів, пов'язаних з розумінням належних доказів, що відповідають міжнародним стандартам їх формування. Визначено коло міжнародних стандартів формування належних доказів, які знаходять пряме та опосередковане закріплення у КПК України або ґрунтуються на його нормах.

Розкрито коло міжнародних стандартів формування належних доказів, які використовуються в практиці вітчизняних судів. Звернено увагу на те, що

стандарт доказування, відповідно до якого відмова національних судів сторони захисту у поданні доказів або задоволенні клопотання про їх отримання без обґрунтування неналежності доказів призводить до обмеження права на захист, несумісного з гарантіями справедливого судового розгляду, закріпленими ст. 6 Конвенції, знайшов застосування виключно в судовій практиці.

Підрозділ 3.2. «Стандарти формування допустимих доказів» включає два пункти, в яких досліджено випадки звернення ЄСПЛ до оцінки допустимості доказів, узагальнено напрацьовані в його практиці міжнародні стандарти доказування, спрямовані на формування допустимих доказів, і розкрито стан їх нормативного закріплення у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та застосування у практиці національних судів.

У пункті 3.2.1. *«Система міжнародних стандартів формування допустимих доказів»* з'ясовано, що ЄСПЛ, оцінюючи у контексті встановлення стверджуваних заявником порушень ст. 6 Конвенції, чи був судовий розгляд у цілому справедливим, включаючи способи, за допомогою яких обвинувачення та захист отримали докази, виходить з двох критеріїв: 1) незаконності способу отримання доказів та її впливу на справедливість судового розгляду в цілому; 2) у разі допущення порушення іншого права, передбаченого Конвенцією, – його характеру.

Встановлено, що міжнародні стандарти формування допустимих доказів напрацьовані в практиці ЄСПЛ під час надання ним оцінки дотриманню національними органами положень статей 3, 6 і 8 Конвенції.

Обґрунтовано, що наслідки отримання доказів з порушенням ст. 3 Конвенції диференціюються залежно від ступеня застосованого насильства: отримання доказів внаслідок застосування актів насильства, жорстокості або інших форм поведінки, які можна характеризувати як катування, призводить до безумовного визнання їх недопустимими і застосування правила «плодів отруєного дерева» до отриманих на їх основі доказів, а отримання доказів внаслідок застосування актів насильства, жорстокості або інших форм поведінки, які досягли мінімального рівня жорстокості, але не можуть характеризуватися як катування, призводить до визнання їх недопустимими.

Вказано, що надаючи оцінку стверджуваному заявником порушенню національними судами вимог ст. 6 Конвенції, ЄСПЛ звертається до допустимості доказів у двох випадках: 1) у контексті дотримання низки мінімальних гарантій прав обвинуваченого, які закріплені в ст. 6 Конвенції або ґрунтуються на ній та визначаються ним як часткові випадки права на справедливий судовий розгляд; 2) у контексті дотримання передбаченого нормами національного законодавства процесуального порядку отримання доказу, який є ключовим у конкретній справі. Охарактеризовано інші міжнародні стандарти формування допустимих доказів, напрацьовані ЄСПЛ у ході надання оцінки дотриманню національними судами положень ст. 6 Конвенції.

З'ясовано, що у контексті ст. 8 Конвенції ЄСПЛ вказує на недопустимість доказів, отриманих внаслідок втручання в право на повагу до особистого та

сімейного життя, житла і таємниці листування, у випадках, коли таке втручання здійснене з порушенням вимог вказаної статті з урахуванням тлумачення її положень Судом, а також розкрито коло цих випадків.

У пункті 3.2.2. *«Стандарти формування допустимих доказів у кримінальному процесі України»* встановлено зміст допустимості доказів, запропоновано авторський підхід до поділу нормативно закріплених підстав визнання доказів недопустимими, на основі дослідження судової практики вказано на невичерпність кола цих підстав і недостатність врахування вітчизняним законодавцем міжнародних стандартів формування допустимих доказів. На підставі цього обґрунтовано доцільність внесення змін і доповнень до КПК України, які б: 1) забезпечили дотримання відповідних процедурних гарантій відмови у відкритті матеріалів кримінального провадження, у тому числі секретних; 2) поширили отримання доказів внаслідок провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину як підставу визнання їх недопустимими на отримання доказів внаслідок проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій і визнали суб'єктами провокації (підбурювання) слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу та особу, яка діє за їх згодою або вказівкою; 3) передбачали обов'язкове залучення до участі в обшуку та огляді житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, у випадку неявки для участі в їх проведенні представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не менше двох понять, які мають юридичну освіту та стаж роботи в галузі права не менше двох років.

На основі аналізу норм кримінального процесуального закону та судової практики узагальнено стандарти допустимості показань з чужих слів, визначено критерії, які підлягають урахуванню судами у ході вирішення питання про допустимість/недопустимість доказів, а також розкрито правові наслідки визнання їх недопустимими у кримінальному провадженні.

Підрозділ 3.3. «Стандарти формування достовірних доказів» складається з двох пунктів, в яких встановлено коло випадків, за яких ЄСПЛ звертається до оцінки доказів з точки зору їх достовірності, узагальнено напрацьовані ним міжнародні стандарти доказування, які забезпечують формування достовірних доказів, і досліджено стан їх нормативного закріплення у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та використання в практиці національних судів.

У пункті 3.3.1. *«Система міжнародних стандартів формування достовірних доказів»* обґрунтовано, що ЄСПЛ звертається до питання про обґрунтованість оцінки доказів з точки зору їх достовірності, здійсненої національними судами, у разі: 1) якщо ним надається оцінка стверджуваному заявником порушенню закріпленого п. 1 ст.6 Конвенції права на справедливий судовий розгляд внаслідок позбавлення його можливості перевірити достовірність доказів; 2) використання національними судами для обґрунтування судових рішень показань учасників кримінального провадження, отриманих за обставин, що свідчать про застосування щодо

них катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або вказують на можливу недобровільність їх надання; 3) обґрунтування національними судами ухвалених ними судових рішень на основі доказів, суперечливість яких не була усунута в ході судового розгляду.

Встановлено, що в першому випадку ЄСПЛ вказує на обов'язок національних судів забезпечити стороні захисту можливість оспорити докази сторони обвинувачення з метою перевірки їх достовірності (зокрема, шляхом допиту свідків обвинувачення, виклику та допиту свідків захисту, подання висновків експерта, складених за дорученням сторони захисту), у тому числі показання відсутніх свідків, показання зі слів інших осіб та показання анонімних свідків. Показання відсутніх свідків і показання зі слів інших осіб підлягають використанню національними судами з урахуванням: а) вагомості підстав для неявки свідка в судові засідання і, відповідно, для прийняття як доказу неперевіраних показань свідка, який не з'явився; б) значимості цих показань для ухвалення стосовно обвинуваченого обвинувального вироку (чи є цей доказ єдиним або вирішальним); в) наявності достатніх урівноважуючих факторів, у тому числі процесуальних гарантій для сторони захисту. Показання анонімних свідків підлягають використанню національними судами виключно за умови забезпечення співмірності інтересів сторін обвинувачення та захисту, врівноваження можливостей останньої за допомогою судової процедури і не можуть бути єдиним або вирішальним доказом, покладеним в основу обвинувального вироку.

З'ясовано, що в другому випадку ЄСПЛ визнає визнавальні показання обвинуваченого, показання свідків і потерпілих, отримані за обставин, що свідчать про застосування щодо них катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, недостовірними доказами.

Доведено, що у третьому випадку ЄСПЛ звертає увагу на обов'язок національних судів усунути суперечливість між доказами, зокрема між показаннями свідків між собою та з іншими доказами, а у разі неможливості її усунення – тлумачити будь-які сумніви на користь обвинуваченого.

У пункті 3.3.2. *«Стандарти формування достовірних доказів у кримінальному процесі України»* на основі норм вітчизняного кримінального процесуального закону та теоретичних підходів досліджено зміст достовірності доказів і виокремлено низку особливостей її встановлення судом. Визначено коло міжнародних стандартів формування достовірних доказів, які знаходять пряме закріплення в нормах КПК України або опосередковано впливають з їх змісту. У контексті дослідження стану нормативного закріплення стандарту доказування, який встановлює обов'язок національних судів забезпечити стороні захисту можливість оспорити докази сторони обвинувачення з метою перевірки їх достовірності, узагальнено надані їй права, спрямовані на забезпечення формування достовірних доказів.

Звернено увагу на часткове закріплення у КПК України стандартів використання показань відсутніх свідків і показань з чужих слів та стандартів використання показань анонімних свідків. Визначено коло достатніх

урівноважуючих факторів, у тому числі заходів, здатних забезпечити справедливу та належну оцінку достовірності показань свідків, потерпілих, наданих з підстав і в порядку, визначених ст. 225 КПК України, та показань з чужих слів. Розкрито коло факторів, спрямованих на забезпечення співмірності інтересів сторін кримінального провадження та врівноваження можливостей сторони захисту в разі використання судами показань анонімних свідків.

З урахуванням практики національних судів визначено стан практичного застосування міжнародних стандартів формування достовірних доказів.

Підрозділ 3.4. «Стандарти формування достатньої сукупності доказів» містить два пункти, в яких досліджено випадки звернення ЄСПЛ до оцінки достатності доказів, узагальнено напрацьовані в його практиці міжнародні стандарти доказування, спрямовані на формування їх достатньої сукупності, та розкрито стан їх нормативного закріплення у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та застосування у практиці національних судів.

У пункті 3.4.1. *«Система міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів»* встановлено, що ЄСПЛ звертається до оцінки достатності доказів, які використовуються не лише для обґрунтування національними судами вироків, але й для обґрунтування національними органами інших процесуальних рішень, зокрема: 1) про застосування тримання під вартою; 2) про продовження строку досудового розслідування; 3) про закриття кримінального провадження.

Обґрунтовано, що у низці справ ЄСПЛ надає власну оцінку достатності доказів та узагальнено напрацьовані ним аспекти, з урахуванням яких Суд здійснює таку оцінку.

З'ясовано, що за загальним правилом, сформованим у практиці ЄСПЛ, оцінка доказів з точки зору їх достатності є обов'язком національних судів, у першу чергу суду першої інстанції, а також суду апеляційної інстанції, який не вправі надати іншу оцінку змісту доказів, досліджених судом першої інстанції (іншого їх тлумачення), за умови, якщо вони не були предметом безпосереднього дослідження під час апеляційного розгляду.

Встановлено, що судові рішення, яким встановлюється винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, з позиції ЄСПЛ, не може обґрунтовуватися за допомогою єдиного доказу. При цьому ЄСПЛ звертає увагу на вагоме значення прямих доказів у сукупності наявних у кримінальному провадженні доказів, але водночас вказує на неприпустимість абсолютизації встановлення обставин кримінального провадження за допомогою прямих доказів.

Вказано, що докази, які використовуються національними судами для ухвалення судового рішення, на думку ЄСПЛ, повинні перебувати у тісному логічному взаємозв'язку, який повинен носити об'єктивний характер, а сукупність доказів повинна характеризуватися ієрархічною побудовою.

У пункті 3.4.2. *«Стандарти формування достатньої сукупності доказів у кримінальному процесі України»* встановлено зміст достатності доказів,

визначено зміст і функціональне призначення сукупності доказів та уточнено коло вимог до їх системи, до числа яких віднесено повноту, однозначність та узгодженість.

Розкрито коло міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів, які знаходять пряме та опосередковане закріплення у вітчизняному кримінальному процесуальному законі або ґрунтуються на його нормах. У контексті дослідження стану нормативного закріплення стандарту доказування, відповідно до якого оцінка доказів з точки зору їх достатності є обов'язком національних судів, розкрито особливості її встановлення судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Зокрема, обґрунтовано, що суд касаційної інстанції, визнавши доказ недопустимим, надає оцінку всій іншій сукупності доказів з точки зору достатності, здійснюючи яку повинен враховувати: 1) чи впливає визнання доказу недопустимим на необхідність дослідження інших доказів і можливість надання іншої оцінки окремим доказам у справі; 2) чи очевидно є достатність/недостатність сукупності інших доказів для прийняття кінцевого процесуального рішення.

Встановлено коло міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів, які застосовуються в практиці вітчизняних судів. Звернено увагу на те, що стандарт доказування, відповідно до якого сукупність доказів повинна характеризуватися ієрархічною побудовою, знайшов застосування виключно в судовій практиці.

Четвертий розділ «Міжнародні стандарти формування рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення, їх нормативне закріплення та застосування у кримінальному процесі України» складається з трьох підрозділів, у яких на основі положень міжнародно-правових актів і практики міжнародних судових інституцій розкрито зміст стандартів доказування «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом», а також досліджено стан їх закріплення у вітчизняному законодавстві та практичного застосування.

Підрозділ 4.1. «Стандарт доказування «обґрунтована підозра» містить два пункти, в яких досліджено його зміст, удосконалено наукові підходи до визначення поняття зазначеного стандарту та розкрито стан його нормативного закріплення у КПК України і застосування у практиці.

У пункті 4.1.1. «Загальна характеристика міжнародного стандарту доказування «обґрунтована підозра»» з'ясовано, що визначаючи сферу його застосування, ЄСПЛ вказує на обов'язок національних судів встановити наявність обґрунтованої підозри як на момент затримання або ухвалення рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту і перевірки їх законності відповідно до п. 4 ст. 5 Конвенції, так і на момент ухвалення рішення про продовження строку тримання під вартою.

На основі практики ЄСПЛ розкрито зміст поняття стандарту доказування «обґрунтована підозра» з урахуванням його фактичної та правової сторін і вказано на тісний взаємозв'язок і взаємозалежність обґрунтованості підозри, обставин кримінального провадження, встановлених на момент затримання

особи, взяття її під варту або продовження строку тримання під вартою, та наданих стороною обвинувачення доказів, достатніх у своїй сукупності для ухвалення відповідного рішення.

Визначено взаємозв'язок стандартів доказування «обґрунтована підозра» та «достатня підстава» у практиці ЄСПЛ. Встановлено, що він, надаючи тлумачення підпункту «с» п. 1 ст. 5 Конвенції, визнає, що на момент затримання особи стандарт доказування «обґрунтована підозра» є достатньою умовою забезпечення його законності та може поєднуватися зі стандартом доказування «достатня підстава» за наявності обґрунтованої переконаності в необхідності запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення. Водночас на момент взяття особи під варту та продовження строків тримання під вартою стандарти доказування «обґрунтована підозра» та «достатня підстава» підлягають застосуванню в сукупності: перший вказує на наявність фактичних даних, які підтверджують вчинення кримінального правопорушення конкретною особою, а другий – фактичних даних, що вказують на наявність ризиків щодо подальшої її поведінки, які не можуть бути усунуті або зменшені за допомогою застосування альтернативних, більш м'яких запобіжних заходів.

З'ясовано, що тягар доказування наявності обґрунтованої підозри покладається на сторону обвинувачення та не може перекладатися на сторону захисту. Водночас у разі наведення нею певних доводів на спростування існування обґрунтованої підозри, відсутності мети застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту чи підстав для продовження строку тримання під вартою або на підтвердження наявності підстав для застосування альтернативних запобіжних заходів, національні суди повинні надати їм належну оцінку в судових рішеннях.

У пункті 4.1.2. *«Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному процесі України»* на основі наукових розробок визначено поняття «обґрунтована підозра» і досліджено випадки використання цього терміну в КПК України, з урахуванням яких визначено сферу застосування вказаного стандарту.

На основі аналізу норм вітчизняного кримінального процесуального закону, в яких законодавець оперує терміном «обґрунтована підозра», вказано, що в одній частині з них мова йде про відповідний стандарт доказування, а в іншій він використовується у розумінні, відмінному від змісту цього стандарту доказування.

Звернено увагу на використання стандарту доказування «обґрунтована підозра» під час ухвалення рішення про застосування частини заходів забезпечення кримінального провадження, а саме: тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя, арешту майна у випадках, передбачених пунктами 3 і 4 ч. 2 ст. 170 КПК України, затримання особи, запобіжних заходів.

Доведено, що вжиття уповноваженою службовою особою, що здійснила затримання, слідчим, слідчим суддею низки процесуальних дій, спрямованих на забезпечення прав затриманої особи, та звернення прокурора до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на проведення моніторингу банківських рахунків як негласної слідчої (розшукової) дії не охоплюються стандартом доказування «обґрунтована підозра».

Відзначено застосовність стандарту доказування «обґрунтована підозра» до здійснення повідомлення особи про підозру.

Визначено поняття стандарту доказування «обґрунтована підозра», під яким запропоновано розуміти нормативно закріплене правило, що відображає можливість ухвалення низки процесуальних рішень, передбачених нормами кримінального процесуального закону, лише за умови доведення стороною обвинувачення обґрунтованості припущення про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення на рівні, необхідному для постановлення відповідного процесуального рішення.

Підрозділ 4.2. «Стандарт доказування «достатня підстава»» включає два пункти, в яких розкрито його зміст та з урахуванням практики ЄСПЛ удосконалено його доктринальне визначення, а також досліджено стан нормативного закріплення зазначеного стандарту у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та застосування в слідчій і судовій практиці.

У пункті 4.2.1. «Загальна характеристика міжнародного стандарту доказування «достатня підстава»» доведено, що з позиції ЄСПЛ до числа підстав, достатніх для ухвалення національними судами рішень про затримання, взяття під варту та продовження строків тримання під вартою, належать: 1) небезпека переховування, у тому числі від правосуддя в цілому або слідства зокрема; 2) ризик перешкоджання здійсненню правосуддя в цілому; 3) ризик чинення тиску на свідків і фальсифікації доказів; 4) ризик змови; 5) ризик вчинення обвинуваченим нових злочинів або продовження зайняття злочинною діяльністю; 6) ризик спричинення порушення громадського порядку; 7) необхідність захисту затриманого.

З'ясовано, що поряд з підставами затримання, взяття під варту та продовження строків тримання під вартою, ЄСПЛ істотну увагу присвячує обставинам, які підтверджують наявність тієї або іншої підстави. На основі його практики визначено коло цих обставин, а також наведено коло обставин, неприйнятних для підтвердження наявності підстав затримання, взяття під варту та продовження строків тримання під вартою.

Вказано на розмежування ЄСПЛ підстав затримання, взяття під варту та продовження строків тримання під вартою й обставин, що підтверджують наявність тієї або іншої підстави. Із позиції ЄСПЛ, підстави вказують на ймовірність настання ризиків, які встановлені нормами національного кримінального процесуального законодавства держав-учасниць Конвенції та яким надається оцінка Суду в разі їх зазначення заявником у скарзі. Обставинами є конкретні факти, які встановлені національними судами у

кримінальному провадженні, наведені з відповідним обґрунтуванням в їх процесуальних рішеннях і відображають імовірність настання того або іншого ризику.

Із урахуванням практики ЄСПЛ досліджено інші критерії, якими характеризується стандарт доказування «достатня підстава», та здійснено їх узагальнення.

У пункті 4.2.2. *«Стандарт доказування «достатня підстава» у кримінальному процесі України»* досліджено випадки використання терміну «достатні підстави» у КПК України, з урахуванням яких визначено сферу застосування відповідного стандарту доказування у вітчизняному кримінальному процесі.

Вказано, що оперуючи терміном «достатні підстави», законодавець визначає їх коло залежно від виду заходу забезпечення кримінального провадження, який підлягає застосуванню, наведено ці підстави, а також відзначено комплексний характер підстави застосування запобіжних заходів.

Обґрунтовано, що в розумінні вітчизняного законодавця, істотно відмінному від розуміння ЄСПЛ, за наявності достатніх підстав підлягають застосуванню не лише всі запобіжні заходи, але й інші заходи забезпечення кримінального провадження: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом і тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна та його арешт.

З'ясовано, що в окремих нормах КПК України законодавець оперує терміном «достатні підстави» у розумінні, відмінному від змісту відповідного стандарту доказування. Зокрема, це стосується випадків, за яких встановлення наявності/відсутності достатніх підстав здійснюється задля ухвалення процесуальних рішень, пов'язаних з визначенням процесуального статусу окремих учасників кримінального провадження (ч. 5 ст. 55 КПК України), моменту повідомлення про підозру в перейнятому кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 598 КПК України) і вирішенням низки організаційно-правових питань, пов'язаних із здійсненням кримінального провадження (ч. 1 ст. 217, п. 5 ч. 1 ст. 232, п. 5 ч. 1 ст. 336, ч. 1 ст. 503, п. 5 ч. 2 ст. 557 КПК України).

Визначено поняття стандарту доказування «достатня підстава» як нормативно закріпленого правила, що відображає можливість ухвалення низки процесуальних рішень, передбачених нормами кримінального процесуального закону, лише за умови формування в суб'єктів, уповноважених на їх прийняття, переконаності в наявності фактичної основи для ухвалення відповідного процесуального рішення та його відповідності потребам кримінального процесуального доказування на рівні, необхідному для ухвалення такого процесуального рішення.

Підрозділ 4.3. «Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» складається з двох пунктів, в яких на основі положень міжнародно-правових актів і практики міжнародних судових інституцій розкрито зміст зазначеного

стандарту та розкрито стан його нормативного закріплення у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та застосування у практиці національних судів.

У пункті 4.3.1. *«Загальна характеристика міжнародного стандарту доказування «поза розумним сумнівом»»* встановлено, що початково цей стандарт (з одночасним визначенням поняття «розумний сумнів») був використаний Європейською комісією з прав людини у так званій «Greek Case» у контексті встановлення факту застосування тортур і жорстокого поводження. У подальшому ЄСПЛ почав поступово відходити від застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» виключно для потреб встановлення факту дотримання ст. 3 Конвенції, використовуючи його також під час встановлення фактів порушення статей 2, 5, 6, 8 і 13 Конвенції.

Звернено увагу, що стандарт доказування «поза розумними сумнівами» зазнав різкої критики з боку окремих суддів ЄСПЛ, пов'язаної з необґрунтованістю покладення Судом тягаря доказування на заявника та неврахуванням відмінностей змісту застосовуваного ним стандарту доказування «поза розумним сумнівом» від змісту аналогічного стандарту, що використовується в практиці національних судів. З'ясовано, що частково враховуючи наведену критику, ЄСПЛ почав поступово відходити від сформованого розуміння стандарту доказування «поза розумним сумнівом» і вказувати на його автономне значення.

У пункті 4.3.2. *«Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному процесі України»* удосконалено доктринальне визначення його поняття шляхом врахування притаманних йому ознак, до числа яких запропоновано віднести такі: 1) він відображає рівень достовірності знання про обставини кримінального провадження, якого повинен досягнути суб'єкт доказування; 2) він уможливорює досягнення необхідного рівня достовірності знання на основі достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів; 3) він використовується для ухвалення процесуального рішення про визнання обвинуваченого винуватим/невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення.

Встановлено, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» повною мірою відповідає сформованому у сучасній доктрині кримінального процесу теоретичним уявленням про його мету та поглиблює внутрішнє переконання суб'єкта доказування щодо достовірності доказів і достатності їх сукупності для ухвалення процесуального рішення, яким особа визнається винуватою/невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення.

Досліджено правові позиції ВС щодо визначення поняття та змісту стандарту доказування «поза розумним сумнівом» і на підставі їх узагальнення визначено критерії, якими він характеризується.

За результатами дослідження запропоновано розширити сферу застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» за рахунок його використання під час оцінки доказів для визначення встановленості всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено найбільш вагомі наукові результати дослідження, до яких належать такі:

1. Теоретичну основу формування концепції міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі становлять стандарти доказування, які являють собою систему закріплених у нормах кримінального процесуального закону та сформованих у судовій практиці ВС правил, які забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та досягнення за результатами їх оцінки рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення.

Поняття «стандарти доказування» є більш широким, порівняно з поняттям «стандарти доказаності», та, на відміну від нього, дозволяє врахувати не лише достатність доказів як їх системну властивість, але й індивідуальні властивості кожного доказу – належність, допустимість і достовірність. У цьому аспекті поняття «стандарти доказування» виходить за межі оцінки доказів з точки зору їх достатності та дозволяє врахувати правила формування доказів, у тому числі їх оцінки за всіма іншими критеріями, вказаними у ч. 1 ст. 94 КПК України, що відповідає вимогам КПК України і сформованій на його основі судової практики.

Система стандартів доказування включає як стандарти доказаності («достатня підстава», «обґрунтована підозра» та «поза розумним сумнівом»), так і інші стандарти доказування, які ґрунтуються на понятті кримінального процесуального доказування та забезпечують формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів.

2. Країнам англосаксонської правової системи притаманна відмінність у визначенні системи стандартів доказування, зумовлена особливостями їх формування в судовій практиці кожної з країн. У цілому вона складається з двох основних стандартів доказування, які стосуються ухвалення кінцевого процесуального рішення: «баланс ймовірностей» («перевага доказів») та «поза розумним сумнівом». Окрім того, у системі стандартів доказування в США виокремлюється проміжний стандарт «зрозумілі та переконливі докази», а в Канаді – «доказ, що породжує розумний сумнів», якому водночас не надається характеру проміжного стандарту доказування. Інші стандарти доказування застосовуються у кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи або в ході проведення окремих процесуальних дій («обґрунтована підозра», «розумно вважати» («розумні/обґрунтовані підстави вважати»), «ймовірна причина» («достатня підстава»)), або в окремих стадіях кримінального процесу («окремі достовірні докази», «достатність доказів», «повітря реальності»), у зв'язку з чим є, по суті, допоміжними по відношенню до вказаних основних стандартів доказування.

3. Міжнародні стандарти доказування являють собою систему закріплених у нормах міжнародних договорів, ратифікованих Україною,

та сформованих у практиці міжнародних судових інституцій, юрисдикція яких визнана Україною, правил, що забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та досягнення за результатами їх оцінки рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення.

4. Основним критерієм класифікації міжнародних стандартів доказування є їх функціональне призначення, за яким вони підлягають поділу на дві групи: стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та стандарти формування рівня переконання, необхідного для ухвалення відповідного процесуального рішення. Наведений класифікаційний критерій найбільш повно забезпечує відображення системи міжнародних стандартів доказування та передбачає виокремлення окремих стандартів у межах вказаних груп. До першої групи належать стандарти формування належних доказів, стандарти формування допустимих доказів, стандарти формування достовірних доказів і стандарти формування достатньої сукупності доказів, а до другої – стандарти доказування «достатня підстава», «обґрунтована підозра» та «поза розумним сумнівом».

5. Міжнародними стандартами формування належних доказів є: 1) оцінка доказів з точки зору їх належності є обов'язком національних судів; 2) з точки зору належності оцінці підлягають як наявні докази, так і докази, які подаються стороною захисту (зокрема, висновок експерта) або про отримання яких заявлено клопотання (зокрема, клопотання про допит свідків та експертів); 3) оцінюючи належність доказів, у тому числі тих, що подаються стороною захисту або про отримання яких стороною захисту заявлено клопотання, національні суди повинні з'ясувати їх значимість для встановлення фактів/обставин кримінального провадження; 4) національні суди вправі відмовити стороні захисту в поданні доказів або задоволенні клопотання про їх отримання лише у разі визнання таких доказів неналежними; 5) покладення на сторону захисту тягаря доказування належності доказів, які подаються нею або про отримання яких нею заявлено клопотання; 6) відмова національних судів стороні захисту в поданні доказів або задоволенні клопотання про їх отримання без обґрунтування неналежності доказів призводить до обмеження права на захист, несумісного з гарантіями справедливого судового розгляду, закріпленими ст.6 Конвенції; 7) забезпечення використання доказів для підтвердження достовірності чи недостовірності інших доказів; 8) відображення національними судами оцінки доказів з точки зору їх належності та її мотивів в ухвалюваних судових рішеннях.

6. У вітчизняному кримінальному процесуальному законі знайшли пряме закріплення чотири міжнародні стандарти формування належних доказів: 1) оцінка доказів з точки зору їх належності є обов'язком національних судів, який уточнено за рахунок вказівки на її здійснення під час досудового розслідування слідчим, прокурором, слідчим суддею; 2) забезпечення використання доказів для підтвердження достовірності чи недостовірності інших доказів; 3) покладення на сторону захисту тягаря доказування

належності доказів, що подаються нею або про отримання яких нею заявлено клопотання, який уточнено шляхом покладення на сторону обвинувачення тягара доказування належності доказів, що подаються нею; 4) відображення національними судами оцінки доказів з точки зору їх належності та її мотивів в ухвалюваних судових рішеннях.

Низка міжнародних стандартів формування належних доказів (з точки зору належності оцінці підлягають як наявні докази, так і докази, які подаються стороною захисту або про отримання яких заявлено клопотання; оцінюючи належність доказів, у тому числі тих, що подаються стороною захисту або про отримання яких стороною захисту заявлено клопотання, національні суди повинні з'ясувати їх значимість для встановлення фактів/обставин кримінального провадження; національні суди вправі відмовити стороні захисту в поданні доказів або задоволенні клопотання про їх отримання лише у разі визнання таких доказів неналежними) опосередковано закріплюється нормами кримінального процесуального закону та ґрунтується на них. Незалежно від форми їх нормативного закріплення (прямой чи опосередкованої), всі наведені стандарти доказування широко використовуються в практиці вітчизняних судів.

Окремі міжнародні стандарти формування належних доказів (зокрема, відмова національних судів стороні захисту в поданні доказів або задоволенні клопотання про їх отримання без обґрунтування неналежності доказів призводить до обмеження права на захист, несумісного з гарантіями справедливого судового розгляду, закріпленими ст. 6 Конвенції) знайшли застосування виключно в судовій практиці.

7. До числа міжнародних стандартів формування допустимих доказів належать: 1) оцінка доказів з точки зору їх допустимості є обов'язком національних судів; 2) отримання доказів внаслідок застосування актів насильства, жорстокості або інших форм поводження, які можна характеризувати як катування, призводить до безумовного визнання їх недопустимими і застосування правила «плодів отруєного дерева» до отриманих на їх основі доказів; 3) отримання доказів внаслідок застосування актів насильства, жорстокості або інших форм поводження, які досягли мінімального рівня жорстокості, але не можуть характеризуватися як катування, призводить до визнання їх недопустимими; 4) під час здійснення оцінки таких доказів з точки зору їх допустимості національні суди повинні враховувати наявність законної мети поводження та співмірність застосованих заходів вимогам ситуації; 5) докази, отримані з порушенням права обвинуваченого мовчати і не свідчити проти себе, у тому числі показання особи, яка в подальшому була визнана обвинуваченим, підлягають визнанню недопустимими; 6) докази, отримані з порушенням права обвинуваченого допитувати свідків, що свідчать проти нього, або вимагати їх допиту, підлягають визнанню недопустимими у разі порушення процесуального порядку проведення перехресного допиту, яке істотно обмежило таке право обвинуваченого; 7) докази, отримані внаслідок провокації злочину, підлягають

визнанню недопустимими; 8) відмова у відкритті матеріалів кримінального провадження, у тому числі секретних, яка не супроводжувалася відповідними процедурними гарантіями і не була достатньо обґрунтованою, призводить до визнання доказів недопустимими; 9) докази, отримані з істотним порушенням порядку проведення процесуальних дій, спрямованих на їх одержання, та/або з істотним порушенням права на захист, підлягають визнанню недопустимими; 10) докази, отримані внаслідок втручання в право на повагу до особистого та сімейного життя, житла і таємниці листування, підлягають визнанню недопустимими у випадках, коли таке втручання: а) здійснене не «згідно із законом» (допущене істотне порушення вимог національного законодавства щодо проведення процесуальних дій, у ході яких отримано докази; застосований захід втручання не передбачено нормами національного законодавства; порушено вимогу передбачуваності; порушено гарантії прав особи, до якої застосовувався захід втручання); б) здійснювалося з метою, не передбаченою у п. 2 ст. 8 Конвенції; в) не було необхідним у демократичному суспільстві (не існувало нагальної потреби втручання у вказане право особи; порушено принцип пропорційності втручання; порушено вимогу тимчасового характеру втручання).

8. У вітчизняному кримінальному процесуальному законі переважна більшість міжнародних стандартів формування допустимих доказів знайшла пряме закріплення. При цьому стандарти, які містять вказівку на недопустимість доказів, отриманих з істотним порушенням закріплених у Конвенції основоположних прав і свобод людини, визначені вітчизняним законодавцем у КПК України як підстави визнання доказів недопустимими. Міжнародні стандарти формування допустимих доказів широко використовуються національними судами.

Аналіз норм кримінального процесуального закону та сформованої на їх основі судової практики до числа стандартів формування допустимих доказів, поряд з міжнародними, дозволяє також віднести: 1) вирішення питання про допустимість/недопустимість доказів здійснюється на основі внутрішнього переконання суду, яке обмежується закріпленими нормами кримінального процесуального закону істотними порушеннями прав та основоположних свобод людини й уточняється передбаченим ним преюдиціальним значенням рішень національних судів або міжнародних судових установ, які набрали законної сили та якими встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 2) під час вирішення питання про недопустимість доказу врахуванню судом підлягають: а) істотність допущеного порушення норм кримінального процесуального закону та наслідки, які воно спричинило; б) значимість доказу для встановлення обставин, які становлять предмет доказування; в) визнання доказів недопустимими не призводить до спростування фактів, які підлягають доказуванню; г) позиція сторін кримінального провадження стосовно допустимості доказів; д) наслідки визнання доказу недопустимим у контексті

вимог до судового рішення, зокрема його законності, обґрунтованості та справедливості; 3) ініціювання вирішення судом питання про допустимість доказів можливе як за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про визнання доказів недопустимими, так і з власної ініціативи суду.

9. Міжнародними стандартами формування достовірних доказів є: 1) оцінка доказів з точки зору їх достовірності є обов'язком національних судів; 2) національні суди зобов'язані забезпечити стороні захисту можливість оспорити докази сторони обвинувачення з метою перевірки їх достовірності (зокрема, шляхом допиту свідків обвинувачення, виклику та допиту свідків захисту, подання висновків експерта, складених за дорученням сторони захисту); 3) показання відсутніх свідків і показання зі слів інших осіб підлягають використанню національними судами з урахуванням: а) вагомості підстав для неявки свідка в судові засідання і, відповідно, для прийняття як доказу неперевіраних показань свідка, який не з'явився; б) значимості цих показань для ухвалення стосовно обвинуваченого обвинувального вироку (чи є цей доказ єдиним або вирішальним); в) наявності достатніх урівноважуючих факторів, у тому числі процесуальних гарантій для сторони захисту; 4) показання анонімних свідків підлягають використанню національними судами виключно за умови забезпечення співмірності інтересів сторін обвинувачення та захисту, врівноваження можливостей останньої за допомогою судової процедури і не можуть бути єдиним або вирішальним доказом, покладеним в основу обвинувального вироку; 5) визнавальні показання обвинуваченого, показання свідків і потерпілих, отримані за обставин, що свідчать про застосування щодо них катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, є недостовірними; 6) за наявності суперечливості в доказах національні суди зобов'язані її усунути, а в разі неможливості її усунення – тлумачити будь-які сумніви на користь обвинуваченого; 7) у разі виникнення сумнівів щодо достовірності доказу відповідно зростає необхідність підтвердження його за допомогою інших доказів.

10. Переважна більшість напрацьованих у практиці ЄСПЛ міжнародних стандартів формування достовірних доказів знайшла пряме закріплення в нормах КПК України або опосередковано впливають з їх змісту. Так, нормами кримінального процесуального закону закріплені такі міжнародні стандарти:

1) оцінка доказів з точки зору їх достовірності є обов'язком національних судів; 2) національні суди зобов'язані забезпечити стороні захисту можливість оспорити докази сторони обвинувачення з метою перевірки їх достовірності (зокрема, шляхом допиту свідків обвинувачення, виклику та допиту свідків захисту, подання висновків експерта, складених за дорученням сторони захисту); 3) за наявності суперечливості в доказах національні суди зобов'язані її усунути, а в разі неможливості її усунення – тлумачити будь-які сумніви на користь обвинуваченого.

Окремі міжнародні стандарти формування достовірних доказів у КПК України знайшли часткове закріплення. Так, стандарти використання показань відсутніх свідків і показань з чужих слів – у частині нормативного визначення достатніх урівноважуючих факторів, у тому числі процесуальних гарантій для сторони захисту, а стандарти використання показань анонімних свідків – у частині нормативного забезпечення співмірності інтересів сторін обвинувачення та захисту, зокрема врівноваження можливостей останньої. Інші елементи змісту вказаних стандартів не закріплюються нормами кримінального процесуального закону, але водночас широко використовуються у практиці вітчизняних судів.

Міжнародний стандарт формування достовірних доказів, згідно з яким у разі виникнення сумнівів щодо достовірності доказу відповідно зростає необхідність підтвердження його за допомогою інших доказів, нормами КПК України не закріплений, хоча значною мірою ґрунтується на обов'язку суду встановити достатність доказів і вимогах до обґрунтованості судового рішення.

11. До числа міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів належать: 1) оцінка доказів з точки зору їх достатності є обов'язком національних судів; 2) неможливість надання судом апеляційної інстанції іншої оцінки доказам, дослідженим судом першої інстанції, за умови, якщо вони не були предметом безпосереднього дослідження під час апеляційного розгляду; 3) неприпустимість обґрунтування судового рішення, яким встановлюється винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, на основі єдиного доказу; 4) докази, які використовуються для ухвалення судового рішення, повинні перебувати у тісному логічному взаємозв'язку; 5) взаємозв'язок доказів повинен носити об'єктивний характер; 6) сукупність доказів повинна характеризуватися ієрархічною побудовою.

12. У вітчизняному кримінальному процесуальному законі знайшли закріплення три міжнародні стандарти формування достатньої сукупності доказів: 1) оцінка доказів з точки зору їх достатності є обов'язком національних судів; 2) неможливість надання судом апеляційної інстанції іншої оцінки змісту доказів, досліджених судом першої інстанції (іншого їх тлумачення), за умови, якщо вони не були предметом безпосереднього дослідження під час апеляційного розгляду (при цьому в практиці національних судів наведений стандарт доказування знайшов більш широкого тлумачення); 3) докази, які використовуються для ухвалення судового рішення, повинні перебувати у тісному логічному взаємозв'язку.

Інші міжнародні стандарти формування достатньої сукупності доказів або опосередковано закріплюються нормами КПК України, або ґрунтуються на них. Так, неприпустимість обґрунтування судового рішення, яким встановлюється винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, на основі єдиного доказу як стандарт доказування ґрунтується на нормах ч. 1 ст. 94 і ч. 3 ст. 370 КПК України. Стандарт доказування, відповідно до якого

взаємозв'язок доказів повинен носити об'єктивний характер, впливає зі змісту ч. 6 ст. 22, ч. 1 ст. 94 і ч. 3 ст. 370 КПК України.

Незалежно від форми їх нормативного закріплення (прямої чи опосередкованої), всі наведені стандарти доказування широко використовуються в практиці вітчизняних судів.

Міжнародний стандарт доказування, відповідно до якого сукупність доказів повинна характеризуватися ієрархічною побудовою, знайшов застосування виключно в судовій практиці.

Аналіз норм кримінального процесуального закону та сформованої на їх основі судової практики, поряд з міжнародними стандартами формування достатньої сукупності доказів, дозволяє виокремити ще один стандарт доказування, притаманний вітчизняному кримінальному процесу – «жоден доказ не має наперед встановленої сили».

13. Міжнародний стандарт доказування «обґрунтована підозра» характеризується такими критеріями: 1) обґрунтована підозра передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити діяння, що підпадає під ознаки кримінального правопорушення, відповідальність за яке на момент його вчинення встановлювалася нормами КК; 2) обґрунтована підозра повинна ґрунтуватися на всіх обставинах кримінального провадження, встановлених на момент затримання особи, взяття її під варту або продовження строку тримання під вартою, та наданих стороною обвинувачення доказах, достатніх у своїй сукупності для ухвалення відповідного рішення, і не може ґрунтуватися на припущеннях; 3) існування обґрунтованої підозри встановлюється національними судами і відображається в судових рішеннях шляхом наведення змісту підозри, обставин справи і доказів, які дозволяють обґрунтовано підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення; 4) обґрунтована підозра є неодмінною, але не єдиною умовою законності затримання особи, її взяття під варту та продовження строків тримання під вартою: вказані запобіжні заходи підлягають застосуванню за наявності не лише обґрунтованої підозри щодо вчинення особою кримінального правопорушення, але й достатніх підстав для їх застосування; 5) тягар доказування наявності обґрунтованої підозри покладається на сторону обвинувачення та не може перекладатися на сторону захисту, але у разі наведення нею доводів на спростування існування обґрунтованої підозри національні суди повинні надати їм належну оцінку в судових рішеннях.

14. Закріпивши стандарт доказування «обґрунтована підозра» у вітчизняному кримінальному процесуальному законі, законодавець, з одного боку, дотримується його критеріїв, сформованих у практиці ЄСПЛ, а з іншого, – дещо відходить від визначеної ним сфери застосування вказаного стандарту доказування. Зокрема, стандарт доказування «обґрунтована підозра», з урахуванням його змісту, підлягає застосуванню під час: 1) ухвалення слідчим суддею рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження: тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом,

відсторонення від посади, арешту майна у випадках, передбачених пунктами 3 і 4 ч. 2 ст. 170 КПК України, затримання особи, запобіжних заходів; 2) складання прокурором або слідчим за погодженням з прокурором письмового повідомлення про підозру.

15. Міжнародний стандарт доказування «достатня підстава» характеризується такими критеріями: 1) достатня підстава відображає рівень переконання щодо ймовірності настання встановленого нормами національного кримінального процесуального законодавства держави-учасниці Конвенції ризику, необхідний для ухвалення національними судами рішення про затримання, взяття під варту та продовження строків тримання під вартою; 2) наявність достатньої підстави повинна підтверджуватися сукупністю конкретних фактів, які встановлені національними судами у ході кримінального провадження, наведені з відповідним обґрунтуванням в їх процесуальних рішеннях і відображають імовірність настання такого ризику; 3) наявність достатньої підстави встановлюється національними судами шляхом дослідження всіх фактів і доказів, які свідчать на користь тримання заявника під вартою або проти цього, та їх переконливої демонстрації в судових рішеннях; 4) за відсутності достатньої підстави для тримання заявника під вартою він підлягає негайному звільненню; 5) тягар доказування наявності достатньої підстави покладається на національні органи і не може перекидатися на сторону захисту, але у разі наведення нею доводів на спростування наявності достатньої підстави національні суди повинні здійснити їх ретельну перевірку та навести їх аналіз у своїх судових рішеннях.

16. У вітчизняному кримінальному процесі стандарт доказування «достатня підстава», з урахуванням його змісту, підлягає застосуванню під час: 1) ухвалення слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом у межах їх компетенції рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) ухвалення слідчим суддею рішення про дозвіл на проведення обшуку, а під час його проведення – ухвалення слідчим, прокурором рішення про проведення обшуку осіб, які перебувають у житлі чи іншому володінні; 3) ухвалення слідчим, прокурором, слідчим суддею в межах їх компетенції рішення про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 4) ухвалення слідчим суддею рішення про можливість використання інформації, отриманої в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії, в іншому кримінальному провадженні; 5) ухвалення прокурором, слідчим суддею в межах їх компетенції рішення про продовження строку досудового розслідування; 6) ухвалення судом у випадках, передбачених п. 3 ч. 2 ст. 332 КПК України, рішення про проведення експертизи; 7) ухвалення слідчим суддею, судом у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру рішення про поміщення особи, передбаченої ст. 498 КПК України, у приймальник-розподільник для дітей.

17. Міжнародний стандарт доказування «поза розумним сумнівом» закріплюється положеннями низки міжнародно-правових актів, які

врегулюють здійснення доказування в Міжнародному кримінальному суді та міжнародних кримінальних судах *ad hoc*, зокрема Міжнародному трибуналі для колишньої Югославії, що пояснюється здійсненням ними розгляду кримінальних справ по суті. У практиці зазначених міжнародних судових інституцій вказаний стандарт доказування передбачає можливість засудження обвинуваченого за умови доведення стороною обвинувачення його винуватості у вчиненні злочину, що не підлягає сумніву на розумних підставах. Положення міжнародно-правових актів, які врегулюють порядок розгляду справ ЄСПЛ, не містять вказівок на стандарт доказування «поза розумним сумнівом», у зв'язку з чим він є надбанням прецедентної практики Суду. Поступово розвиваючись у практиці ЄСПЛ, він на сьогодні сформувався як стандарт доказування, що має автономне значення, передбачає доведення обставин з урахуванням сукупності ознак чи неспростованих презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою, та дозволяє встановити факт порушення Конвенції на основі оцінки сукупності наявних доказів.

18. У практиці ВС стандарт доказування «поза розумним сумнівом» характеризується такими критеріями: 1) сторона обвинувачення повинна довести поза розумним сумнівом перед судом за допомогою достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, досліджених під час судового розгляду, винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого йому пред'явлене обвинувачення, у тому числі кожен з елементів, що утворюють об'єктивну і суб'єктивну сторону діяння та мають значення для його правової кваліфікації; 2) версія сторони обвинувачення за рахунок пояснення всіх встановлених судом обставин, які мають значення для кримінального провадження, повинна надавати розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, й унеможливити розумні сумніви у доведеності винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, у тому числі шляхом спростування інших версій інкримінованої події; 3) у разі виникнення сумніву у версії сторони обвинувачення щодо винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, він підлягає спростуванню за допомогою фактів, встановлених на підставі доказів; 4) у разі висунення стороною захисту версії щодо невинуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення або його меншої винуватості, вона повинна бути спростована стороною обвинувачення за допомогою фактів, встановлених на підставі доказів; 5) у разі недоведення поза розумним сумнівом винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, суд повинен ухвалити виправдувальний вирок.

19. З метою вдосконалення нормативної моделі застосування міжнародних стандартів доказування у вітчизняному кримінальному процесі необхідно внести зміни і доповнення до КПК України, якими вдосконалити зміст стандартів формування належних доказів (ч. 1-1 ст. 349), допустимих доказів (п. 5 ч. 3 ст. 87, абз. 1 ч. 2, п. 7 абз. 2 ч. 2, ч. 5 ст. 97, ст. 165-1, ч. 7-1

ст. 223, ст. 236-1, ч. 3 ст. 271 /виключити/, ч. 2-1 і ч. 11-1 ст. 290) та достовірних доказів (ч. 6 ст. 97); уточнити сферу застосування стандарту доказування «обґрунтована підозра» (п. 1 ч. 3 ст. 132, п. 3 ч. 2 ст. 150, п. 3 ч. 2 ст. 155); розширити сферу застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» (ч. 3 ст. 92).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Крет Г.Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Калуш: Петраш К.Т., 2020. 452 с.

Рецензії: Гловюк І.В. Рецензія на монографію Г.Р. Крет «Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи». *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 276-277. URL: http://www.pap.in.ua/2_2020/71.pdf; Лоскутов Т. Актуальне дослідження теоретико-правових основ міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі України (рецензія на монографію Крет Галини Романівни «Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи»). *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 443-444.

Наукові статті у фахових виданнях України:

2. Крет Г.Р. Поняття міжнародних стандартів доказування в кримінальному процесі. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 5. Т. 3. С. 112-117.

3. Крет Г.Р. Стандарти доказування у системі понятійно-категоріального апарату теорії кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С. 43-53.

4. Крет Г.Р. Критерії класифікації міжнародних правових стандартів і можливість їх застосування для систематизації міжнародних правових стандартів доказування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. С. 80-83.

5. Крет Г.Р. Класифікація міжнародних правових стандартів доказування у доктрині кримінального процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 414-417. URL: http://www.pap.in.ua/6_2018/123.pdf.

6. Крет Г.Р. Імплементация стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальне процесуальне законодавство України і практику національних судів. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 215-220.

7. Крет Г.Р. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у практиці Верховного Суду. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 212-217.

8. Крет Г.Р. Взаємозв'язок стандартів доказування «обґрунтована підозра» та «достатні підстави» під час взяття під варту і продовження строку тримання під вартою: правові позиції ЄСПЛ. *Наше право*. 2019. № 2. С. 93-99.

9. Крет Г.Р. Система стандартів доказування у кримінальному процесі України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 132-139.

10. Крет Г.Р. Сфера застосування і зміст стандартів доказування «обґрунтована підозра», «розумні підстави вважати» та «ймовірна причина» у кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія Право. 2019. № 7. С. 145-152.

11. Крет Г.Р. Підстави затримання, взяття під варту та продовження строків тримання під вартою й обставини, що підтверджують їх наявність, у контексті застосування стандарту доказування «достатня підстава»: правові позиції ЄСПЛ. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2019. Т. 30. № 4. С. 209-215.

12. Крет Г.Р. Право на справедливий судовий розгляд як основа для виокремлення міжнародних стандартів справедливого правосуддя у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2019. № 42. Т. 1. С. 136-140.

13. Крет Г.Р. Міжнародні стандарти доказування у системі стандартів справедливого правосуддя у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 4. Т. 1. С. 178-182.

14. Крет Г.Р. Міжнародні правові стандарти формування належних доказів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 2. С. 54-57.

15. Крет Г.Р. Система міжнародних стандартів формування достовірних доказів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 5. Т. 2. С. 251-257.

16. Крет Г.Р. Застосування міжнародних стандартів формування належних доказів у практиці вітчизняних судів. *Наше право*. 2020. № 1. С. 100-107.

17. Крет Г.Р. Система міжнародних стандартів формування допустимих доказів у контексті статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. № 22. С. 141-148.

18. Крет Г.Р. Методологічні основи дослідження міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 83-91.

Статті в інших наукових періодичних виданнях з юридичного напрямку:

19. Крет Г.Р. Підстави визнання доказів недопустимими у контексті стандартів їх допустимості: законодавчий підхід і практика Верховного Суду. *Право.ua*. 2020. № 1. С. 131-137.

Наукові статті у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку:

20. Крет Г.Р. Поняття й ознаки стандартів доказування в доктрині кримінального процесу. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. No 6. Vol. 2. P. 133-138.

21. Крет Г.Р. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у практиці міжнародних судових інституцій. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2018. No 04. P. 157-161.

22. Крет Г.Р. Содержание стандартов доказывания в уголовном процессе стран англосаксонской правовой системы. *Leges et Viata*. 2019. No 8-2. P. 46-50.

23. Крет Г.Р. Критерії стандарту доказування «достатня підстава» у практиці Європейського суду з прав людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. No 4. Vol. 2. P. 85-89.

24. Крет Г.Р. Система міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів. *Supremance of Law*. 2020. No 1. P. 83-90.

25. Крет Г.Р. Нормативне закріплення міжнародних стандартів формування достовірних доказів у Кримінальному процесуальному кодексі України. *European political and law discourse*. 2020. Vol. 7. Issue 2. P. 299-304.

Тези доповідей і наукових повідомлень:

26. Крет Г.Р. Стандарт доказування «обґрунтована підозра»: недоліки нормативного закріплення. *Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 10-11 травня 2019 року). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. С. 94-97.

27. Крет Г.Р. Використання стандарту доказування «обґрунтована підозра» під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження у досудовому розслідуванні. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 року): у 2-х т. Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 310-314.

28. Крет Г.Р. Критерії стандарту доказування «обґрунтована підозра»: правові позиції Європейського суду з прав людини. *Проблеми реформування кримінальної юстиції України*: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 23-24 травня 2019 року). Чернівці: Видавець Яворський С.Н., 2019. С. 136-140.

29. Крет Г.Р. Система стандартів доказування у кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи. *Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми*: матеріали шостої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 31 травня 2019 року). Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2019. С. 83-88.

30. Kret G.R. The Concept of the Standard of Proof «Reasonable Suspicion» in the Practice of the European Court of Human Rights. *ECHR's Jurisprudence in*

Digital Era: Proceedings of the International Scientific Conference (Odesa, May 31 – June 01, 2019). Odesa: Publishing house «Helvetika», 2019. P. 159-162.

31. Крет Г.Р. Нормативний підхід до визначення сфери застосування стандарту доказування «достатні підстави» у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінальної юстиції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 26-27 червня 2019 року). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2019. С. 60-64.

32. Крет Г.Р. Стандарти доказування «окремі достовірні докази», «достатність доказів» і «повітря реальності» у кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи. *Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: матеріали VIII Всеукраїнського науково-практичного семінару* (м. Івано-Франківськ, 06 грудня 2019 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2019. С. 26-30.

33. Крет Г.Р. Система міжнародних стандартів справедливого правосуддя: кримінальний процесуальний аспект. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 21-22 лютого 2020 року). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2020. С. 40-43.

34. Крет Г.Р. Правові позиції ЄСПЛ щодо оцінки достовірності доказів як основа для виокремлення міжнародних стандартів формування достовірних доказів. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 13 березня 2020 року). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 138-141.

35. Крет Г.Р. Забезпечення використання доказів для підтвердження достовірності чи недостовірності інших доказів як міжнародний стандарт формування належних доказів. *Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 19 березня 2020 року). К.: Міжрегіональна академія управління персоналом, 2020. С. 179-181.

36. Крет Г.Р. Нормативне закріплення міжнародних стандартів формування належних доказів у вітчизняному кримінальному процесуальному законі. *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 27-28 березня 2020 року). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. С. 79-83.

37. Крет Г.Р. Застосування судами правила «плодів отруєного дерева» у контексті стандартів допустимості доказів. *Роль інтеграційних процесів у формуванні національних правових систем: матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Херсон, 10-11 квітня 2020 року): у 2-х т. Т. 2. Херсон: Херсонський державний університет, 2020. С. 231-234.

38. Крет Г.Р. Порядок визнання доказів недопустимими у контексті міжнародних і вітчизняних стандартів їх допустимості. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави: матеріали*

Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 квітня 2020 року). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2020. С. 44-48.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

39. Крет Г.Р. Допустимість показань з чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 254-262.

40. Крет Г.Р. Перевірка доказів у структурі кримінального процесуального доказування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 143-150.

41. Крет Г.Р. Оцінка доказів у структурі кримінального процесуального доказування. *Верховенство права*. 2018. № 2. С. 113-118.

42. Крет Г.Р. Показання з чужих слів та їх доказове значення у кримінальному провадженні. *Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми*: збірник матеріалів міжрегіональної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 24-25 травня 2013 року). Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2013. С. 144-148.

43. Крет Г.Р. Формування правових стандартів використання похідних доказів під час кримінального провадження у практиці ЄСПЛ. *Застосування рішень Європейського суду з прав людини у практиці вітчизняних судів*: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу (м. Івано-Франківськ, 9 грудня 2016 року). Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2016. С. 83-87.

44. Крет Г.Р. Загальна характеристика правових презумпцій у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 року): у 2-х т. Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 290-292.

АНОТАЦІЯ

Крет Г.Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020.

Дисертація є першою в Україні кваліфікаційною науковою працею, в якій розроблено й обґрунтовано концепцію міжнародних стандартів доказування у вітчизняному кримінальному процесі.

У дисертації визначено місце стандартів доказування в системі понятійно-категоріального апарату теорії кримінального процесуального доказування, розкрито їх систему та зміст в законодавстві, судовій практиці і доктрині кримінального процесу країн англосаксонської правової системи,

досліджено сутність стандартів доказування у кримінальному процесі України та охарактеризовано їх систему. Розкрито сутність міжнародних стандартів доказування, з'ясовано їх місце у системі стандартів справедливого правосуддя, виокремлено критерії класифікації міжнародних стандартів доказування, визначено й охарактеризовано їх види. Узагальнено міжнародні стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих та достовірних доказів і з'ясовано стан їх нормативного закріплення та застосування у кримінальному процесі України. Розкрито зміст міжнародних стандартів доказування «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом», досліджено стан їх нормативного закріплення і застосування у кримінальному процесі України.

Розроблено науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України з урахуванням міжнародних стандартів доказування.

Ключові слова: міжнародні стандарти доказування, стандарти формування належних доказів, стандарти формування допустимих доказів, стандарти формування достовірних доказів, стандарти формування достатньої сукупності доказів, обґрунтована підозра, достатня підстава, поза розумним сумнівом.

АННОТАЦИЯ

Крет Г.Р. Международные стандарты доказывания в уголовном процессе Украины: теоретико-правовые и практические основы. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2020.

Диссертация является первой в Украине квалификационной научной работой, в которой разработана и обоснована концепция международных стандартов доказывания в отечественном уголовном процессе.

В диссертации определено место стандартов доказывания в системе понятийно-категориального аппарата теории уголовного процессуального доказывания, раскрыты их система и содержание в законодательстве, судебной практике и доктрине уголовного процесса стран англосаксонской правовой системы, исследована сущность стандартов доказывания в уголовном процессе Украины и охарактеризована их система. Раскрыта сущность международных стандартов доказывания, выяснено их место в системе стандартов справедливого правосудия, выделены критерии классификации международных стандартов доказывания, определены и охарактеризованы их виды. Обобщены международные стандарты формирования достаточной совокупности относимых, допустимых и достоверных доказательств и выяснено состояние их нормативного закрепления и применения в уголовном

процессе Украины. Раскрыто содержание международных стандартов доказывания «обоснованное подозрение», «достаточное основание» и «вне разумного сомнения», исследовано состояние их нормативного закрепления и применения в уголовном процессе Украины.

Разработаны научно обоснованные предложения, направленные на совершенствование УПК Украины с учетом международных стандартов доказывания.

Ключевые слова: международные стандарты доказывания, стандарты формирования относимых доказательств, стандарты формирования допустимых доказательств, стандарты формирования достоверных доказательств, стандарты формирования достаточной совокупности доказательств, обоснованное подозрение, достаточное основание, вне разумного сомнения.

SUMMARY

Kret G.R. International Standards of Proof in the Criminal Procedure of Ukraine: Theoretical, Legal and Practical Fundamentals. – Manuscript.

The dissertation for a degree of the Doctor of Law in a specialty 12.00.09 – Criminal Process and Criminalistics; Forensic Examination; Operational and Investigative Activities. – National University «Odessa Law Academy», Odesa, 2020.

The dissertation is the first qualifying thesis in Ukraine, which has developed and provided rationale for the concept of international standards of proof in the criminal procedure of Ukraine.

The dissertation improves the doctrinal definition of the concept of standards of proof, establishes their place within the conceptual and categorical framework of the theory of criminal procedural proof and outlines their system. The dissertation outlines the system and essence of the standards of proof in the United Kingdom, USA, Canada, Australia, New Zealand on the basis of works of domestic and foreign scholars, as well as the legislation of the Anglo-Saxon legal system and the established Case law.

The essence of international standards of proof is revealed by defining their features: objectivity, social conditionality, dynamism, consistency and universality. The author provides his own definition of the concept of international standards of proof, which is supposed to be referred to as a system of rules, stated in the international treaties, ratified by Ukraine, and formed in practice of international judicial institutions, whose jurisdiction is recognized by Ukraine, to let the subject of proof form a sufficient set of appropriate, admissible and reliable evidence and achieve on the basis of their evaluation the level of confidence essential to make an appropriate procedural decision. The author develops his own concept of international standards of proof in criminal proceedings.

The criteria for classification of international standards of proof are singled out, their types are defined and characterized. The expediency of classification

of international standards of proof on the basis of the criterion of their functional purpose is substantiated, according to which it has been proposed to distinguish two groups of such standards: 1) standards for the formation of sufficient set of appropriate, admissible and reliable evidence, which comprise the standards for the formation of appropriate evidence, the standards for the formation of admissible evidence, the standards for the formation of reliable evidence, and the standards for the formation of a sufficient set of evidence; 2) standards for the formation of the level of conviction necessary for the adoption of the relevant procedural decision, which include the standards of proof «sufficient grounds», «reasonable suspicion» and «beyond a reasonable doubt».

International standards for the formation of appropriate evidence have been generalized. The level of statutory determination of the specified standards of proof in the domestic criminal procedural law and their application in the practice of the national courts has been examined.

The international standards of the formation of admissible evidence have been generalized. Doctrinal approaches to implementing international standards for the formation of the admissible evidence in the domestic criminal procedural law have been developed. Based on the analysis of the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine and judicial practice, the standards of admissibility of hearsay testimonies are generalized. Taking into account the practice of the Supreme Court, the range of aspects to be taken into account by the courts in deciding on the admissibility/inadmissibility of evidence has been identified.

International standards for the formation of reliable evidence are summarized. Taking into account the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine, a number of sufficient balancing factors have been identified, including procedural guarantees for the defense, which are based on the standards of use of testimony of absent witnesses and hearsay testimony.

The international standards for the formation of a sufficient body of evidence are summarized. The level of statutory determination of the specified standards of proof in the domestic criminal procedural law and their application in the practice of the national courts has been examined.

The content of the international standard of proof «reasonable suspicion» is revealed and the scientific approaches to its definition are improved by generalizing the criteria that characterize this standard in the practice of the ECHR. Theoretical approaches to determining the scope of the standard of proof «reasonable suspicion» have been further developed.

The content of the international standard of proof «sufficient grounds» is revealed and its doctrinal definition is improved by generalizing the grounds developed in the practice of the ECHR, sufficient for national courts to make a decision about the arrest, keeping in custody and extension of keeping in custody, and the circumstances confirming their existence. Theoretical approaches to determining the scope of the implementation of the standard of proof «sufficient grounds» have been further developed.

The content of the international standard of proof «beyond a reasonable doubt» has been revealed and the expediency of its statutory determination in the domestic criminal procedural law and its application in the practice of national courts is additionally substantiated. The doctrinal definition of the standard of proof «beyond a reasonable doubt» has been improved by taking into account its inherent features and it has been proposed to expand its scope by using evidence in the evaluation to determine the accuracy of all circumstances to be proved in criminal proceedings.

Factually substantiated proposals aimed at improving the Criminal Procedure Code of Ukraine taking into account international standards of proof have been developed.

Key words: international standards of proof, standards of formation of appropriate evidence, standards of formation of admissible evidence, standards of formation of reliable evidence, standards of formation of a sufficient set of evidence, reasonable suspicion, sufficient grounds, beyond a reasonable doubt.

Підписано до друку 15.09.2020 р. Формат 60х90/16.
Ум.-друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 2010-1а.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25
Тел. (048) 7777-591.